

Prof. Dr. Ahmed b. Ma'bed ile Hayatı, Hadisçiliği ve Çalışmaları Üzerine

Prof. Dr. Abdullah AYDINLI

Abdullah Aydınli: Bize doğumunuzdan başlayarak verimli geçen hayat yolculuğunuzu anlatmanızı istiyoruz. İlimde yükselmeniz nasıl oldu?

Ahmed b. Ma'bed:¹ 1940 (h. 1359) yılında Feyyûm ilinin köylerinden birinde doğdum. Hayatımın erken dönemlerinden itibaren beni ilim yolunda yetiştirecek bir anne nasib etmesi, Allah'ın bana olan lûtf u keremidir. Önce Allah'ın fazlına, sonra biricik oğlu olarak bana ihtiyaç duymasına rağmen kendimi ilme adamamdaki en büyük tesir annemin ısrarlı teşvikidir. Elde edilmesinin bir şeref sayıldığı ve uğruna malların harcandığı bir dönemde annem -Allah rahmet eylesin- beni ilme adadı. O zamanlar, bugün olduğu gibi, ilim bir kazanç kapısı değildi.

Yaklaşık üç yıl içinde on üç yaşındayken Kuran-ı Kerim'i ezberledim. Ezher-i Şerif'te okudum ve 1954 yılında ilkökul diplomasını, sonra 1961 yılında lise diplomasını aldım. Ardından Ezher Üniversitesi'nin Usûlü'd-dîn Fakültesi'ne kaydoldum. 1966 yılında tefsir ve hadis bölümünden mezun oldum. 1969-1970 yıllarında hadiste yüksek lisansımı bitirdim. 1978 yılında da doktora tamamladım.

Üniversite öğrenim döneminde Ezher'de alanlarında uzman olan, ilim ve amel bakımından değerli hocalara öğrenci oldum. Bunlar arasında Ezher'in

yayın ve telif birimi kurucusu Mahmûd Hasen Rabî' de yer almaktadır. Bu birim Muhammed Hasen Rabî' ve arkadaşlarının tahkik ettiği Irâkî'nin *Fethu'l-muğis bi şerh-i Elfiyeti'l-hadis*'ini ve Hâfız Zeynüddin Irâkî ile oğlu Ebû Zür'a'nın ahkâm hadislerini konusunda eseri olan *Tarhu't-tesrib şerhu't-Takrib*'ini ve daha başka yeni telif kitapları yayınlamıştır.

Çok sayıda büyük Hanefî âlimlerinden, söz gelimi Ali el-Bûlâkî'den (rahimehullah) Hanefî fikhî, Muhammed el-Hadîdî et-Tayr ile Dr. Ahmed Seyyid el-Kûmî'den tefsîr, Abdulvehhâb Abdullatîf, Mustafa Emîn et-Tâzî ve Muhammed Muhammed es-Semâhî'den hadis, Dr. Muhammed Muhammed Ebû Şehbe (Allah hepsine rahmet etsin) ile Vakıflar ve Din İşleri eski bakanı Prof. Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr'dan (Allah ömrünü uzatsın) siyer okudum. Ezher dışındaki hiçbir âlimden ders almadım.

Ancak Kahire'deki kültür merkezlerinde düzenlenen bazı genel kültür konferanslarına ve bazı eğitim kurslarına katıldım. Bu sırada Prof. Ahmed Hasen ez-Zeyyât'ın halk Arapçası (âmmice) ve serbest vezinli şiir propagandasına karşı Arap dilini ve vezinli şiiri savunmaya yönelik verdiği konferansları takip ettim. Yine Muhammed Gazzâlî ve es-Seyyid Sâbık'ın konuşmalarını dinleme fırsatı buldum.

Abdullah Aydınli: Küçük yaşlarda tefsir ve tefsir ilimleri ile ilgilenme isteğinize rağmen yine de siz hadiste uzman olmayı seçtiniz. Bunun sırrı nedir?

Ahmed b. Ma'bed: Kuşkusuz, bunda, büyük bir hikmet ve Yüce Allah'ın benim üzerime olan bol nimeti vardır. Tefsir ve hadis kısmına girmemdeki lütuf önce Allah'ın sonra da o zaman Usûlü'd-din Fakültesi dekanı ve Akide-Kelam bölümü başkanı olan rahmetli Prof. Dr. Abdülhalîm Mahmûd'undur. O Akide-Kelam bölümü başkanı olmasına rağmen kendi kısmında ihtisas yapmamamızı öğütlerdi. Yine o dönemde kim Akide-Kelam kısmından diğer kısımlara naklini isterse müsaade edileceği ancak, Davet, Tefsir ve Hadis bölümlerinden Akaid-Kelam bölümüne nakil isteyenlere müsaade edilmeyeceği kararı yayınlanmıştı.

Abdülhalîm Mahmûd, tefsir ve hadis ile davet kısmının her ikisinin de, öğrenci için akâid ve felsefe kısmından daha yararlı, onun İslâmî gelişimi için daha uygun olduğunu düşünürdü. Dolayısıyla ben tefsir ve hadisi seçtim. Elhamdülillah ihtisasımı da bu alanda yaptım. Tefsir alanında yüksek lisansa başladım. Ancak yüksek lisans sınavlarını verdikten sonraki aşamada meydana gelen idari bir hata sebebiyle, Allah'ın takdiriyle tefsirde doktora kayıt yaptıramadım. Bu hatayı telafi etmek için hadiste tekrar yüksek lisansa kayıt yaptırды. Hamdolsun Allah'a ki, ders dönemini bitirdikten sonra hadiste yüksek lisans tezimi verdim. Tez konum, *Hâfız Irâkî'nin Hayatı ve Hadisteki Yeri* idi. Doktora da da aynı konuyu genişleterek çalıştım, çünkü o zaman buna müsaade ediliyordu. Öncelikle çalışmamda Irâkî'nin önce Mısır sonra da

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adapazarı, TÜRKİYE, aaydinli@sakarya.edu.tr

¹ Ahmed b. Ma'bed halen Ezher Üniversitesi öğretim üyeliği görevini sürdürmekte bunun yanında *Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî'nin* Kahire bürosundaki tahkik çalışmalarının başında bulunmaktadır. Mülâkât kendisiyle Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dubai şehrindeki karşılaşmamız sırasında gerçekleştirilmiştir. Sorduğumuz bazı soruların cevaplarının daha önceden kendisiyle el-Beyân dergisi tarafından yapılan mülâkâta da geçtiğini söyleyerek söz konusu mülâkâta atıflarda bulunmuş, bu soruların cevabı kendi izni ile oradan tercüme edilmiştir. Söz konusu mülâkâtı Türkçeye Sami Öner ve Ömer Faruk Yıldırım çevirmişlerdir.

Hicâz'daki hadis okulundaki konumunu ortaya koyacak araştırmalar yaptım. Irâkî bir süre Mısır'da kalmış, sonra üç senede Mısır Memlûklüleri'nin idaresi altında olan Medine-i Nebevî'de Medine kâdısı olarak görev yapmış. O, yaşadığı asır olan hicrî VIII. yüzyılda hadis okulunun imamıydı. Öyle ki, âlimler onu hicrî VIII. asrın müceddidi saymışlardır. Biyografilerinde ve eserlerinde mevcut olduğu gibi, âlimler Irâkî'ye 'asrın hâfızı' lakabını vermişlerdir.

Aynı şekilde çok sayıda faziletli hocalardan hadis-i şerif semâi ve hadis rivâyet etme icazeti ile de onurlandım. Bu hocalarım arasında Abdülfettâh Ebû Gudde, Muhammed Yasin el-Fâdânî, Hammâd el-Ensârî, İsmâil el-Ensârî, Hamûd Tüveycirî, Suudi Arabistan'daki Râbiğ'a yerleşen Abdülkâdir Kerâmetullah el-Buhârî, Abdurrahmân el-Mulla ve daha başka kişiler vardır. Allah hepsine rahmet etsin.

Ders okuduğum veya hadis rivâyetinde icazet aldığım tüm hocalarımdan, ilim tahsil etme konusunda, bilgi, davranış ve güzel bir örneklik olarak çok fazla yararlandım. Yine, ilim öğrencisinin hayatındaki en değerli şey olması dolayısıyla zamanı iyi değerlendirmeyi de hocalarımdan öğrendim. Bunu uygulamada örnek olarak allâme Abdülfettâh Ebû Gudde'den (rahimehullah) istifade ettim. Bazı yolculuklarında ona arkadaşlık etmişim. Hava alanlarında uçağı beklediğimiz zaman kendisine en yakın koltuğa otururdu. Tahkikini yapmakta olduğu hadis kitaplarına düşeceği ilmî notları yazdığı evrakını açardı veya telif ettiği kitaplarının ön baskılarını gözden geçirirdi ya da başka bir şey üzerinde çalışırdı.

Abdullah Aydınlı: *El yazmalarına ilginizin başlangıcı nasıl oldu? Bu sıralarda mı oldu, yoksa daha sonraları mı?*

Ahmed b. Ma'bed: El yazmalarına ilgimin başlangıcı lise yıllarına kadar gider. Hocamız Şeyh Seyyid Sakr -Allah rahmet eylesin- lise döneminde mütâlaa (etüt) ve belâğat öğretmenimizdi. Onun el yazmalarına ilgisi vardı. Derse bazı el yazmaları ile birlikte gelirdi ki, bu el yazmalarından Hattâbî'nin *Sahîh-i Buhârî* şerhini şimdi bile hatırlarım. Bana onları sevdirdi ve Mısır'daki yerlerini öğretti, özellikle de El Yazmaları Enstitüsü'nden haberdar etti.

Tahkik meselesine gelince, Hafız Irâkî'yi çalışma konusu seçtiğim zaman onun hakkındaki düşüncem matbu kitaplarının çok sayıda olduğuydu. Ve onu matbu kitaplarından hareketle inceleyecektim. Ama yüksek lisansta hakkında özet bir tez yazdıktan sonra doktora tezini yazmaya başladığım zaman onunla ilgili ayrıntılı bir kitap yazmam gerekti. Bunun sonunda gördüm ki, bu zatın halâ el yazması durumunda olan gerçekten nefis kitapları bulunmaktadır.

Abdullah Aydınlı: *Meselâ ne gibi?*

Ahmed b. Ma'bed: Meselâ *Câmi'u't-Tirmizî* şerhi ki, bundan yirmi yıl önce baskı için hazırladığım kitaplardandır. Şimdiye kadar basılmamıştır. Ama ben daha sonra tekrar çalışmaya başladım ve Irâkî'nin *Câmi'u't-Tirmizî* şerhinin

kendisinden önce yaşamış bir başka âlimin şerhine tekmile olduğunu farkettim. Bu âlim İbn Seyyidinnâs el-Ya'merî'dir. Doktorayı tamamladıktan sonra İbn Seyyidinnâs şerhi olmadan Irâkî'nin tekmilesi ile başlamamın kusurlu olacağını düşündüm. Şimdi bu kitap tahkik edilmiş ve pek çok açıklama notları eklenmiş olarak yirmi yıldan beri yanımda bulunuyor.

Metinlerin doğru şekillerini ortaya çıkarmaya, kaynaklarını göstermeye ve onlardan düzeltilmesi gerekenleri düzeltmeye çalıştım. Açıklama notu (ta'lik) eklemeye gelince, bu daha da zordur. Bunun için şimdiye kadar kitabın iki cildi basıldı. Diğer iki cilt de tafsilatlı ta'likleri yapılmış olarak matbaada basımda. İbn Seyyidinnâs'ın râviler ve hadisler üzerine açıkladığı hükümlere benim de faydalı olacağını düşündüğüm bir şeyler söylemem gerekti ve böylece çalışma genişlemiş oldu. Öyle ki, hadiste uzman olmayan değerli kardeşlerimden biri, Muhammed b. İshak hakkında yüz yetmiş sayfalık uzun bir ta'lik yazmam sebebiyle beni eleştirdi. Onun görüşüne göre bu tahkik yönteminden sapmadır ve beklenen, hacmin bu kadar uzatılmamasıdır. Üçüncü cildin mukaddimesinde buna cevap yazdım. Şöyle ki, tahkik yöntemi muhakkikin bilgisine ve tecrübesine göre farklıdır. Açıklamalarını uzun tutmuş olan kişilerden bazı örnekler zikrettim. Değerli kardeşim de bunu kabul etti.

Abdullah Aydınlı: *Şu an hadis ilimlerinde profesör sıfatına sahip biri olarak, bereketli ilim yolculuğunuz boyunca danışmanlığınızı yaptığınız tezlerin en önemlileri hangileridir?*

Ahmed b. Ma'bed: Uzmanlık bakımından özen gösterdiğim tezlerin en önemlileri İlelü'l-hadis ilmi ile hadis ilmi mirasının daha önce basılmamış olan eserlerinin tahkiki ile ilgili olan tezlerdir. Örnek olarak, Riyâd'da Usûlü'd-dîn Fakültesi'nin Sünnet bölümünde öğrencilere, daha hiç kimse çalışmamışken İbn Adıyy'in *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl* isimli kitabını önermişim. İki farklı yayıncı aracılığıyla basılmadan önce, bu kitaptan iki tez çıktı. Aynı şekilde Ziyâuddin el-Makdisî'nin eseri *el-Muhtâre*, öğrencilere önerdiğim kitaplardandır. Bu kitaptan da basılmadan önce yaklaşık dört tez yapıldı. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî* de o zamanlar öğrencilere önerdiğim kitaplardandı. *Müsned*'in ilk cildleri basılmadan önce, üç tez yapıldı. İlelü'l-hadis konusuna gelince, bu alanda ilk yönettiğim tez Mervezî'nin, İmâm Ahmed'den rivâyet ettiği *İlelü'l-Hadis* kitabı hakkındadır. Bu tezin savunması kitabın neşrinden yaklaşık on yıl önce yapıp sonuçlandırıldı. Aynı şekilde İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin ve Dârekutnî'nin *İlelü'l-hadis*'leri de...

Abdullah Aydınlı: *Hadis ve hadis ilimlerinde yüksek lisans ve doktora seviyesinde yaklaşık yüz dört ilmî teze danışmanlık yaptığınızı öğrenmiş bulunuyoruz. Genelde ilmî araştırma alanında, özeldede de sünnet konusuna ilgi duyan araştırmacılara yönlendirici tavsiyeleriniz nelerdir?*

Ahmed b. Ma'bed: İlk olarak, araştırmacılara ilmi birikimlerini oluşturma-da akademik müfredatla yetinmemelerini tavsiye ediyorum. Çünkü akademik müfredat nereye ulaşırsa ulaşsın, sadece bu müfredat ile talebenin uzman bir araştırmacı olması bir yana, kendisini hadiste bilgili ve yeterli kılacak ilmi yeteneğe sahip olması bile imkânsızdır. Bir araştırmacının tam bir uzman olması için belli bir aşamada durmaksızın, vaktinin izin verdiği ölçüde incelemesini sürdürmesi gerekir. O uzmanlık alanını ve ona yarayacak şeyleri araştırmaya sürekli özen göstermelidir. Özellikle de dil konusuna. Bu ilgi, kişisel okumalarıyla, arkadaşlarıyla birlikte müzakerede bulunmasıyla ve hocalarına danışmasıyla olmalıdır. Bütün bunlar güzelce yapılmalı ve güzel ahlâkı içermelidir. Büyükleme veya nefsin payı bulunmamalıdır. Çünkü ilim, güzel ahlâk olmazsa sahibine bir vebaldir.

Yine hadis ilmi öğrencisine, başlangıçta hadis usûlünün muhtasar olarak kaleme alınmış bir kitabını, örneğin İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-nazar*'ını, Nevevî'nin *Takrîb*'ini veya *İrşâd*'ını sonra hadis kitaplarından Makdisî'nin *Umdetü'l-ahkâm*'ını, peşinden İbn Kesîr'in İbn Salâh'ın *Ulûmu'l-hadis*'ine yaptığı *Muhtasar*'ını ve eş-Şerîf el-Cürçânî'nin *Muhtasar*'ını, devamında hadis usûlünün ayrıntılı kitapları olan İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadis*'ini, Suyûtî'nin *Tedribu'r-râvî*'sini, Sehâvî'nin *Fethu'l-muğis bi şerh-i Elfiyeti'l-hadis*'ini ve Sanânî'nin *Tavzîhu'l-efkâr*'ını okumasını öğütlerim. Ahkâm hadislerinin şerhlerinden Şevkânî'nin *Neylu'l-evtâr şerhu Munteka'l-ahbâr*'ını, sonra hadis kitaplarının şerhlerinden İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*'sini, Aynî'nin *Umdetu'l-kârî*'sini, Câmiu't-Tirmizî'nin şerhi *Tuhfetu'l-ahvezi*, *Sünen-i Ebû Davûd* şerhi *Avnu'l-mabûd* ve bunların dışındaki kitapların okunmasını da tavsiye ederim.

Eğer vakti yoksa ilgili eserin girişini ve konularının fihristini okusun. Öğrenci veya araştırmacı okurken gerektiğinde başvurmaya maksadıyla yararlı yerleri not almalıdır. Yine uzmanlık alanında kimlerin bulunduğunu bilmesi için, yeni yayınlanan eserleri veya kaynak hadis kitaplarını izlemesini salık veririm. Bununla birlikte inceleme ve okuma süreleri her araştırmacının şartlarına, ailevi durumuna ve iş sorumluluğuna göre sınırlanır.

İkinci tavsiyem zamanın iyi değerlendirilmesidir. Bu konuda şunu söylemek gerekir ki, araştırmacının hayatında vaktin değeri, olmak veya olmamakla eş değerdedir. Bu nedenle araştırmacının ömründe vakit dakikalarla hesap edilmelidir.

Bundan dolayı ben, hadis ilmini hakkıyla öğrenmek isteyen kişiye, zamanının en küçük parçasını değerlendirmede bile büyük bir hırs göstermesini, ne kadar az olsa da vaktini yararı olmayan şeyle boşa geçirmemesini, bugün yapılması planlananları yarına ertelememesini tavsiye ederim.

Üçüncüsü: Araştırmacının sahip olduğu ilmi birikimin istediği akademik uzmanlık alanından daha geniş olması gerekmektedir. Söz gelimi, hadis usûlü

konusunda yazmayı istediği zaman incelemesini bu ilimle sınırlamaması gerekir. Çünkü incelemesini bu ilimle sınırlarsa onun araştırması çoğunlukla bir tekrar olarak sonuçlanır veya yeni bir şey bulması ya da bu ilmin kitaplarına bir katkı yapması çok zor olur. Araştırma alanı genel olarak metin, şerh ve ricâl kitapları gibi sünnet kaynaklarını kapsadığı zaman incelediği konunun hâkimi olur. Fikirleri anlayabilir ve bunlardan faydalanabilir. Çünkü bütün bu alt dallar, birbirlerine yardım eder, biri diğerindeki özet bilgiyi açar ve eksigi tamamlar.

Dördüncüsü: Üzerinde çalıştığı inceleme veya araştırmalarını telif ve tahkik türleri arasında çeşitlendirmelidir. Araştırmacı, belirli bir kitab üzerinde tahkik türünde bir çalışma yaptıysa, bir sonraki aşamada telif türünde çalışması onun lehinedir. Yüksek lisansı ve doktora tahkik türünde aldığı zaman –artık hoca olduğu halde- onun anlatımı sınırlı ve yetersiz kalacaktır. Aynı şekilde çalışmasını telif türü ile de sınırlamamalıdır. Dolayısıyla iki alandan hangisinde olursa olsun sınırlandırma, araştırmacıyı bazen pek çok hayırdan yoksun bırakır. Zira her iki tür birbirlerini besler. Bir metne dayanmadıkça nasıl telif edeceksin? İfade ve telif meleken olmadıkça da metne nasıl hizmet edeceksin? Bu sebeple her ikisinin bir arada bulunmasıyla, Allah'ın tevfiikiyle, ilmi kişilik oluşabilir.

Abdullah Aydınlı: Şer'î ilimler arasındaki tekâmül ve dayanışma bağlamında, diğer ilimlere hizmet konusunda hadis ilimlerine nasıl sorumluluklar yüklemektesiniz? Yani burada ilim dalları arasında düzenleme ve uyuma veya eşleşme ve ilişkilendirilme var mı? Beşerî ve maddî uzmanlık alanlarında olduğu gibi bir durum var mı?

Ahmed b. Ma'bed: Olgunlaşma ve gelişme, yardımlaşmaya gereksinim duyar. Örneğin fıkıh ve fıkıh usûlü gibi şer'î ilim dallarında, hadis bilgisinden yararlanmak için bir istek bulunmadığı zaman -veya tersi- bu olgunlaşma asla gerçekleşmeyecektir. Bununla alakalı bir misali anlatayım. İmâm Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde fıkıh bölümü öğrencilerine dinî ilimlerle ilgilenmelerinde kullanmak üzere hadis uzmanlık dersi vermemiz bizden istenmişti. Buna karşılık onlar, siz de bizim ihtisas alanımızdan daha fazlasını almanız şartıyla bunu kabul ederiz dediler. Bu, yardımlaşma konusundaki isteksizliğin örneğidir. Bu isteksizlik hadisçinin uzmanlığı ile fakihin tatbikatındaki uyumsuzluk veya ayrılık sebebidir. Bir başka örnek ise olgunlaşmanın, aynı fakülte olan Usûlü'd-dîn'in akide ve tefsir bölümlerinde gerçekleştirildiğini gördüğümüz metottur. Şöyle ki, mezkûr üniversitenin Usûlü'd-dîn Fakültesi'ndeki akide bölümünde sadece aklî ve mantıkî değil, kitap ve sünnet çerçevesinde de dersler okunmaktadır. Bu bakımdan söz konusu uzmanlık alanında okuyan kişilerin hadis sahasında bilgili olmaları, onun tahrîcîni yapabilmeleri, isnadını araştırma ve deliline göre hadisin sahîhini zayıfından ayırabilmeleri gerekmektedir. Desteklenmesi gereken olgunlaşma böylece tamamlanır. Böylelikle fakültedeki tefsir veya akide bölümü öğrencisi, lisans döneminde hadis bölü-

mündeki dersleri aldıktan sonra mezuniyet aşamasına gelir. Akîde bölümündeki öğrenciler hadis bölümünden danışmanlar seçer, aynı şekilde tefsir bölümündeki öğrenciler de bir kısmı hadis bölümünden olan danışmanlar seçer. Böylece sünnet vasıtasıyla bu iki bölüme hizmet etmek gerçekleşmiş olur. O zaman akîde ve tefsir bölümlerindeki yöneticiler, lisansüstü öğrencilerinin müfredatına tahrîc ve isnadların incelenmesine dair bir ders koymayı başarmıştı. Allah'a hamd olsun ki, bu, onlar için büyük başarıydı.

Abdullah Aydınlı: İki meşhur İslâm üniversitesi olan; İmam Muhammed b. Suûd ve Ezher üniversitelerindeki hocahığınız süresince bu iki üniversite arasında büyük bir fark buldunuz mu?

Ahmed b. Mabed: Yöntem bakımından büyük bir fark yok. Hatta yöntemlerinin koyuluşu, diplomaların denkliği sorununa bağlı olması sebebiyle, birbirlerine yakındılar. Nitekim Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nin yöntemlerini belirleyenlerin büyük bir kısmı da Ezher'dendir.

Farka gelince, iki etken sebebiyle Muhammed b. Suûd Üniversitesi ders yöntemleri açısından Ezher'den ayrılır: Birinci etken, Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nin kurum ve öğrenciler seviyesinde imkânlarının fazlalığıdır. Bu da dersleri büyük oranda başarılı kılıyor. Örneğin Riyâd'daki Usûlü'd-dîn Fakültesi'nde hadis tahrici için beş çalışma salonu var. Her salonda yüz masa vardır ve her masada da tahricin müfredatından olan kitapların nüshalarının yer aldığı bir kitaplık vardır. Yani her bir öğrenci için bir nüsha vardır. Söz gelimi bu çalışma salonuna yüz öğrenci alacak olsan hiç birisi diğerinden ödünç kitap alma ihtiyacını hissetmeyecek. Hoca, her hangi bir müellifin kitabının açılmasını isteyerek ders anlattığı zaman o nüshayı önünde bulur. Her öğrencide de o kitap vardır. Öğrencinin elinde olmayan imkan çok az. Burada sünnet ve sünnet ilimleri bölümünde birinci sınıfta yüksek öğrenim gören bayan bir öğrencinin kütüphanesinde matbular bir yana, bin el yazma kitabın fotokopisinin olduğunu zikredebilirim.

Mısır'a gelince; araştırmacılara hizmet veren halk kütüphanelerinin ve gayretlerinin fazla olmasına rağmen bu, talebin en azından % 80'ni karşılayabilir.

İkinci etken, Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde, hoca olsun öğrenci olsun vakitten yararlanmada gösterdikleri şiddetli arzudur. Bu konudaki bazı çalışkan öğrencilerimin arzusunu hatırlıyorum. Onlardan biri evin ziline bastığında ve ben biraz geç kalarak muhtemelen birkaç dakika sonra kapıyı açtığımda onu, kendisine kapıyı açmaya kadarki sürede bir kitap okurken bulurdum. Bu gecikmelerin bazısında özür dilediğim zaman, öğrenci önemi yok siz kapıyı açmaya kadar zamanımı değerlendirdim derdi.

Zamanın değerini, idarenin ve hocaların da çok iyi kavradıklarını görüyoruz. Bu nedenle öğrenci, ilk andan itibaren ders vaktinden istifade eder. Öyle ki, burada bütün yönleri ve işlemleri bakımından en güzel şekilde yapılan

eğitim etkinliğinde, zaman unsuru konusunda gösterilen ciddiyet ile kararlılık, denetim ve idare için de söz konusudur. Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde zamanın değeri karşısında gösterilen kararlılık ve aşırı duyarlılığın Ezher'den daha fazla olduğunu görüyoruz. Netice itibariyle her iki etkenin kişinin yetişmesinde tesiri vardır. Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora aşamasındaki bir öğrencinin uzmanlık alanındaki ilmî tahsilini Ezher'deki dengiyle kıyasladığım zaman, bu iki etkenin bulunduğu ölçüde aralarındaki farklılığı görürsün.

Abdullah Aydınlı: Yardım faaliyetlerinin, ilmin yayılması konusunda teşekkürü gerektiren payı vardır. Yardım faaliyetlerinin yönlendirilmesini düşündüğünüz çalışma alanları nelerdir?

Ahmed b. Ma'bed: Ben başarılı bir yolla işletilen üniversitede İslâmî araştırma kürsüleri kuran vakıf ve derneklerin olmasını arzuluyorum. Bazı Müslümanlar, Cambridge Üniversitesi'nde olduğu gibi, mallarını İslâmî araştırma kürsülerine vakfediyorlar. Vakıflarda bunun gibi hizmet bulursa veya bu tür alanlara yönelirse ne güzel olurdu. Çünkü bunlar kuşkusuz yardımcı bir etken olacak. Bu yolla, tek engellerinin maddiyat olduğu bilinen araştırmacılar bulunmalı, bunun yanısıra araştırma imkânları arttırılmalı ve bu sayede onların kültür ve hadis ilimlerine hizmetleri arzu edilen şekilde sağlanmalıdır.

Buna ek olarak kütüphanelerin kurulması lazımdır. Burada söylemem gerekir ki, Mısır'daki vakıfların bu alanda geniş kütüphaneleri vardır ve gerçekten iyi sonuçlara sebep olmaktadır. Kâhire'deki bazı mescitlerde kurulmuş olan kütüphanelerde binden az olmayan kaynak kitaplar bulunmaktadır. Örneğin, Kâhire'de Ahmed Talat Mescidi'nde bulunan Ahmed Talat Kütüphanesi hakikaten büyük ve başarılı bir kütüphanedir. Yine Kâhire'de bulunan Şeyh Hâmid Kütüphanesi de böyledir. Buraya yüzlerce Mısırlı ve diğer araştırmacılar gitmektedir. Buna benzer kütüphanelerin sayılarının arttırılması, geliştirilmesi, düzenlenmesi ne güzel olurdu. Burada sorun şudur: Meselâ bir kütüphane bin kitapla açılmakta sonra bu sayı artmayıp eksilmektedir. Oysa temel atılmıştır. Biz ise, bunların gelişmesini ve başarılı olmasını istiyoruz. Bu elde edildiği zaman kuşkusuz vakıfların bu alanda güzel bir rolü olacaktır. Böylece araştırmacılar bulunacak, yeni kütüphaneler açılacak ve bunlar geliştirilecektir. Bu iki durumun bir arada bulunması sayesinde, inşallah, başarısından kuşku edilmeyecek ilmî gelişme elde edilir.

Öte yandan yetimlerin korunup gözetilmesi, cami ve okullara yatırım yapılması gibi, esasen bir tür yardım olarak değerlendirilen ve ilimden daha öncelikli ihtiyaçların da karşılanması gerekir.

Genellikle hayır kuruluşlarının ihtiyaç noktalarını araştırması gerekir. Bu görev çok çeşitlidir. Çünkü zorluklar çoktur ve gereksinimler de çoktur. Hayır ehlinin çabaları çeşitlenirse, olgunlaşmayı elde etmek için daha iyi olur. Bu

kuruluşların faaliyetlerini yürütürken şu iki hususu dengelemesi gerekir: Araştırmacıya gücünün üstünde yük yüklemeyecek şekilde bedel belirlemek ve karşılıksız yararlanma olanağı sağlamak. Sadece işin önemini gösteren sembolik bir şey konur, aynı zamanda araştırmacıya bir fırsat tanınmış olur. Böylece himmetler uyandırılır, ümit vadeden ve gelişmesine imkânsızlıkların engel olduğu örnekler tesis edilir.

Abdullah Aydınlı: *Son yüzyılın yarısı hadis ilimlerinde geniş bir canlanma ve gelişmeye şahit oldu. Bu canlanma İslâmî uyanışın irşadında, sünnete itibarının iadesi ve insanların ona saygısında ifadesini bulan mühim bir yere sahiptir. Ancak bu iyi durumun safiyetini bulandıran henüz ehliyet kesbetmemiş kişilerin öne çıkmasıdır. Size göre bu asrın muhaddisinin izleyeceği yollar ve şartları nelerdir? Bu öne çıkışlar nasıl önlenecek?*

Ahmed b. Ma'bed: Hadis ilimlerini mütalaa edip öğrenen ile hadiste araştırma yapan ve kendisine muhaddis denilen kimseyi ayırmak gerekir. Asrın muhaddisinde koşulacak şartların en önemlisi, hadis ilimlerinde rivâyet ve dirayet açısından bildikleri bilmediklerinden fazla olmasıdır.

Biz anlamak ve kapsamak manasına olan hafızada tutma durumuna vakıf olamayız ve bunu sorgulayamayız. “Kütüb-i Sitt’e’yi ezberliyoruz” diyen kimselerden ders aldım. Bu zamanın muhaddisi için bunu şart koşmam. Ancak şunu şart koşarım; hadis edebiyatında bildikleri bilmediklerinden fazla olsun. Bu tatbik edilmesi gereken bir kuraldır. Eğer muhaddis bu dereceye ulaşırsa o zaman fayda verir ve bu makamda olduğu kabul edilir.

Şayet bilmedikleri fazla olursa, o zaman ehliyet kesbetmeden öne geçmez olur. Bunlar gibisinin önüne geçmek zordur. Benim değerlendirmeme göre bunun çaresi; birinci gruptan bir topluluğun ortaya çıkıp ikinci gruptan olanlara insanların ihtiyacını kapatmasıdır. Bu öne çıkanların ortaya çıkmasının sebebi bir boşluğun olmasıdır. Onları bu haksız öne geçmeden dolayı hesaba çekmeden önce bu boşluğu doldurmak için yeterli olanları bu işe teşvik etmek istiyorum. Bu ortak bir sorumluluktur. İlk mesuliyet hadis âlimlerindir. İkinci olarak söz konusu görev, bu ihtisası koruyacak İslâm Üniversiteleri ve Ezher gibi resmî ve ilmî kuruluşlar ile malî hayır kuruluşların üzerine düşer. Çünkü ilim infakla gelişir. Bununla beraber; şayet biz bu ehliyetsiz öne geçişleri durdurmak istiyorsak o zaman boşluğu, yeterliliğe sahip kimselerle doldurmalıyız.

Abdullah Aydınlı: *Şüphesiz sünnet ilimlerinin arındırılması, tahkiki ve tashîhi konusundaki çağdaş ilmi hareketin bu alanda öncü rolü vardır. Bu harekete düşen işler nelerdir? Bu alanda zikredebileceğiniz mülahazalar nelerdir?*

Ahmed b. Ma'bed: Şüphe yok ki Şeyh Ahmed Şâkir ve onun devrindeki Mısırlı âlimlerin ortaya çıkması, Şeyh Abdurrahman el-Mu'allimî'nin önce Hindistan'da ortaya çıkışı ve sonra Suûd'da bulunması, Şeyh el-Elbânî'nin

Şam'da, Gımârî kardeşlerin Mağrip ve Mısır'da boy göstermesi zikredebileceğim ilmi önderlerdir. Bunların her biri hadis ekolüne getirmiş oldukları çok büyük uyanış, canlılık ve ilerleme ile sembol olmuşlardır. Allah rahmet eylesin Şeyh el-Elbânî'nin, *el-Va'yû'l-İslâmî* dergisinde *Silsiletü'l-ehâdisi'd-dâife* isimli kitabının çekirdeği sayılan zayıf hadislerle ilgili yazmış olduğu ilk dönem makaleler zincirini hatırlıyorum da, biz lise ve üniversite yıllarında onları okur ve onu, zamanının bir açılımı sayardık. Bunlar olmasa *Sünen-i Nesâî*'deki sahihlik derecesi belirtilmeyen hadisleri nasıl okuyacaktık? Bunlara bir bakar, Şeyh el-Elbânî'nin “Nesâî hasen bir senetle rivâyet etti” dediğini görürdük. Allah'a hamdolsun, böyle bir çalışma iyi bir aşamayı temsil ediyordu. Keza Şeyh Abdullah b. es-Siddîk el-Gımârî ve Şeyh Ahmed b. es-Siddîk el-Gımârî'nin Fas'taki gayretlerini ve bu ikisinin üstadımız Abdülvehhâb Abdüllatif gibi Ezher hocalarıyla yardımlaşmalarını görüyoruz. Onların bu yardımlaşmalarından ilmi çalışmalar vücut buldu. Bu uyanış el yazma sünnet eserleri üzerine çalışmalar yapılması ve bunlara özen gösterilmesi konusunda meyvelerini verdi. Onların zamanlarındaki bu çalışmalarını yol gösterici buldum.

Tabi bu uyanıştan demin bahsettiğimiz mahzurlu durum da ortaya çıktı. Bu sakınca, insanlardan bir kısmının onlar gibi olmayı kolay zannetmeleridir. Böyleleri kendilerini bu işin içine sokmaya başladılar. Bu da sözünü ettiğimiz zayıf sonuçları doğurdu ve bu insanların konumunu ortaya çıkardı.

Anılan âlimlerin öncülüğünü göstermede, önümüze bu yolu açmaları ve şimdi hadislerin illetleri seviyesinde makul ve sağlam kalemlerce makaleler ve araştırmalar yazılacak noktaya bu azimli hareketi tahvil etmeleri örnek olarak yeter. Bu çok iyi bir şey olarak kabul edilmelidir.

Abdullah Aydınlı: *Bu alanında uzman âlimlerin vefatından sonra onların yerini alacak kimseler var mı?*

Ahmed b. Ma'bed: Genel olarak önder kişiler vefat ettiğinde diğerlerinin, sermayesiz ve hazırlıksız olarak onların yerini alması zordur. Şu anda hadiste bilinen şahıslar var. Hamdolsun Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nden mezun ettiğim, yeterli ve bu sahada benzeri az bulunan ihtisas sahibi olanlar var. Şu isimler sayılabilir: Melik Suûd Üniversitesi'nde Dr. Abdullah b. Vükeyyil eş-Şeyh, Dr. Muhammed b. Türkî et-Türkî, Medine Melik Abdülaziz Üniversitesi Eğitim Fakültesi dekanı Dr. Abdullah Demfu, yine Melik Suûd'da Dr. Sa'd el-Humeyyid, ve keza benim okutmadığım fakat yeterlilik ve yeteneğini bildiğim Dr. Abd el-Hudayr, Dr. Hâlid ed-Dirîs, Dr. Müsâid er-Râşid, bir de Ezher'de eski vakıflar bakanı Dr. Ahmedî Ebû'n-Nûr, Dr. İzzet Atıyye, Dr. Abdulmehdî Abdulkâdir, Dr. İsmâil ed-Difter ki, bu zat hocalarımızın tabakasındandır ve yeterliliği de bilinmektedir. Dr. Mustafa Umâra, Dr. Mervân Şâhîn, Dr. Muhammed Bekkâr, Dr. Rifat Fevzî, Dubai'de Dâru'l-buhûs başkanı Dr. Ahmed

Muhammed Nûr Seyf, Kuveyt'te Dr. es-Seyyid Nûh, eş-Şeyh Ebû İshâk el Huveynî ki, iyi çalışmaları vardır.

Şamlılar'dan Dr. Halil Molla Hâtır, Dr. Mahmûd et-Tahhân, Dr. Mahmûd Mîre -ki bu zat şimdi Riyâd'dadır-, bunlar hadis medresesinin reisleridir ve yeterlilik sahibidirler. Ancak bu çalışmalar, bir araya getirilmeye muhtaçtırlar. Vakıf kuruluşları bu çalışmalara destek verirse Müslümanların istifadesi büyük olacaktır.

Abdullah Aydınlı: Bize Dâru'r-Risâle baskısı olan *Müsned*'in tahkikindeki tecrübelerden bahsedebilir misiniz?

Ahmed b. Ma'bed: *Müsned*'in tahkikiyle ilgili tecrübemizin başlangıcında Sayın Dr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türki'yi zikretmek gerekir. Kendisi şu anda Râbitatu'l-âlemi'l-İslâmî'nin başkanıdır. Tahkikin yapıldığı dönemde Muhammed b. Suûd üniversitesi rektörüydü. Projeyi o üstlendi, bu konudaki güçlükleri bertaraf etti. Zorluklar ona boyun eğdi. Haremeyn-i Şerîfeyn hâdimi Kral Fahd tarafından cömertçe destek gördü. Ben ve dostum Dr. Mahmûd Mîre, tahkikin nasıl yapılacağı, nüshaların nasıl değerlendirileceği ve çalışma metodlarının nasıl olacağını tespitine katıldık. Üstad Şuayb Arnavut ile bu metodun birçok noktasını uzun uzun tartıştık. Bizim birçok gözlemimiz kitabın ilk cüzleriyle tamamlandı. Hatırladığım kadarıyla *Müsned*'in birinci cüzünün tahkik metodunu bizzat kendisi ortaya koydu. Beş defa kontrol edildi. Kitap için birisi Suriye'de değerli kardeşim Şeyh Muhammed Naim el-Urkusûsi başkanlığında, ikincisi Ürdün'de Şeyh Şuayb başkanlığında, üçüncüsü Kahire'de, diğeri de Riyad'daki kontrol komisyonu olmak üzere dört komisyon oluşturuldu.

Amman'da tahkik metodunun adımlarını belirlemek için üç gün üst üste üç oturum yaptık. Maddelerin %70'inde ittifak ettik, %30'unda ittifak sağlayamamamız ise, bu maddelerin ilmi olmamasından değil, yayıncının kabul etmediği vakit ve nakit külfetinden kaynaklanmıştı. Bu %30'un büyük bir kısmı da daha sonra halledildi. Üç komisyon tahkik ediyor, dördüncü komisyon da kontrol ediyordu. İş bu şekilde seyretti. Biz kontrol ederek kanaatlerimizi onlara gönderiyorduk. Hamdolsun beş cilt basıldı. O baskıdan Şeyh Abdülazîz b. Bâz gibi dirayetli ihtisas sahiplerine, İslâm Üniversitesi'ne ve Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'ne hediye edildi. Sayın Dr. et-Türki'ye, bu işin beğenildiğine ve övgüye değer bulunduğu dair mektuplar geldi. Tabiatıyla bu bizi cesaretlendirdi ve çalışma on sekizinci cüze kadar sürdü.

Bu tahkiki diğerlerinden ayıran, Sayın Dr. et-Türki ve yayıncının el yazma nüshalarını toplamalarıdır ki, daha önce hiçbir tahkikte böylesi nüshalara kimse dayanmamıştır. Örnek olarak Zâhiriyye Kütüphanesi nüshası ile Haremü'l-Mekkî Kütüphanesi nüshası zikredilebilir.

Abdullah Aydınlı: Yaklaşık olarak kaç nüsha bir araya getirdiniz?

Ahmed b. Ma'bed: *Müsned*'in noksansız tam nüshası azdır. Ancak topladığımız nüshalar altıdan az değil. Bunlardan Bağdat nüshası gibi bazıları tam, Zâhiriyye Kütüphanesi nüshası, Dâru'l-kütübî'l-Mısri nüshaları ile Haremü'l-Mekkî kütüphanesi nüshaları gibi bazıları da birleştirilmiş -mülfak- nüshalardır. Tartışma, nüshalar arasındaki farklar -ki bu ilk cüzlerde son cüzlerden daha fazla görülür- imkân dâhilinde belirtilme noktasında mıydı? Yoksa temel farkları belirtip, doğru veya yanlış anlamaya yol açacak olan hataları mı zikre-decektik?

Abdullah Aydınlı: Bu tecrübelerden çıkan dersler ve önemli yönlendirmeler nelerdir?

Ahmed b. Ma'bed: Öncelikle bundan çıkan sonuç şudur: İlmi yol takip edilmeden yapılan tahkik, tahkik edilen kitabın içeriğine olan güveni azaltır. Bu, kültür mirasımız için önemli bir noktadır. İlmi yol gerçekten zorunludur ve bu usule bağlı kalmakta zorunludur.

İkinci olarak, metne hizmette mümkün olan bütün el yazması nüshalara dayanmak gerekir. Bunun gerekliliğini anlamak için şunu örnek verebiliriz: Baskıda altı nüshaya dayanmamıza rağmen bu altı nüshanın hepsinde 39. cüzde 120 hadisin düştüğü görülmüştür. Muhakkik kardeşlerimiz *Müsned*'den nakledilen İbn Hacer'in *Etrâf-ı Müsned*'i ve İbn Kesir'in *Câmiu'l-Müsned*'i gibi eserlerden bu düşen hadisleri eklemek durumunda kaldılar.

Müsned'le ilgili durumu şöylece özetleyebiliriz: *Müsned*'in Hicrî 1301'den itibaren tam baskısının yapılmış olarak tedavülde olduğunu biliyoruz. Hicrî 1405 yılında Şeyh Mahmûd el-Haddâd *Müsned*'de yer almayan hadisleri küçük bir ciltte toplamış ve *Sılatu'l-Müsned* ismini vermiştir. Son olarak Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî kitabın diğer el yazmaları üzerine çalışınca, bütün nüshalarda (cemiyetin tespit ettiği) bu sayıya ulaşan eksik hadislerin olduğu ortaya çıktı. Cemiyet bu eksiklikleri ve bazı ziyade hadisleri kapsayan diğer güvenli nüshalara ulaşmakta zorlanmadı. Allah'ın izniyle el-Meknez nüshası yakın zamanda tamamlanmış olarak basılacak. Bundan dolayı ikinci unsur, tahkik edilen kitabın mümkün merteye daha fazla elyazmalarına ulaşmaktır.

Üçüncü olarak, bunun gibi bir işi yapabilecek tecrübe ve ehliyet sahibi olmaktır.

Bütün bunların ruhu olan denetleme ve takipten ibaret dördüncü unsur bu üç şarta eklenince, Allah'ın izniyle, söz konusu şartlar, mümkün olan en güzel çalışmanın meydana gelmesinin garantisi olur. Çünkü bütün bu âmiller, anılan üç vesileyi yeterli bir şekilde yönetecek ve sağlıklı bir yöne sevk edecek kesin bir karar gücü olmadıkça başarılı olmayabilir. Allah Teâlâ'dan çalışmamızı kabul buyurmasını niyaz ederiz.

Abdullah Aydınlı: Sizin yönettiğiniz el-Meknezu'l-İslâmî projesi nedir? Bu projenin kapsamı ve sonuçları nelerdir?

Ahmed b. Ma'bed: Bu proje yirmi yıllık bir projedir. Ben yeni sayılıyım. Kuruluşunu bilmiyorum. Mısır'a geldiğimde on iki yıllık bir geçmiş vardı. Bu süre zarfında el-Mevsûatü'l-hadîsiyye ismini verdiği *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Ebû Dâvud*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Nesâî*, *Sünen-i İbn Mâce* ve İmâm Mâlik'in *Muvatta'*ından oluşan *Kütüb-i Seb'a*'yı tashih edilmiş ve fihristleri hazırlanmış olarak, elde olan diğer baskılardan daha güzel bir şekilde hem kitap olarak hem de dijital ortamda (CD) yayınladı.

Bu çalışmada her ne kadar bütün faktörler bir araya getirilememiş olsa da, Mısır içinde ve dışındaki daha büyük imkânlarla sahip diğer müesseselerle karşılaştırıldığında, iyi bir başarı sayılır. Ancak mümkün olanın en iyisi değildir. Bundan dolayı bu *Mevsûa'*ya yapılan düzeltme ve ilaveler internette İhsan sitesinde neşrediliyor.

Abdullah Aydınlı: Şu anda çalışmalar ne durumdadır?

Ahmed b. Ma'bed: Şu andaki proje önceki projeden; (1) Kitabın basımı yeterli güvenilir el yazmalara dayanmadıkça gerçekleştirilmemesi; (2) Basılmadan önce Mısır'ın içinden ve dışından uzman profesörlerce kontrol edilmesi; (3) Baskı insanların çoğunun satın alabileceği bir maliyette olması özellikleriyle farklılık arz etmektedir.

Kütüb-i Seb'a Almanya'da basıldı ve yüksek bir maliyete mal oldu. Dolayısıyla biz basılacak eserde maliyetin inşallah etkili olacağını düşünüyoruz. Şu anda yayınlama aşamasında olan kitaplar arasında, işin başında projeye dâhil olan ilk kitap hüviyetine sahip İmâm Ahmed'in *Müsne'd*i de bulunmaktadır. Ancak kitabın uzunluğu ve metot değişikliği nedeniyle basımı durduruldu. Bu değişikliklerle er-Risâle baskısındaki eksiklikleri de kapsayan yeni el yazma nüshalara da ulaşılmış oldu. Elimizde Türkiye'den elde ettiğimiz bu eksiklikleri de kapsayan iki yeni el yazma nüsha var.

Abdullah Aydınlı: Bu baskı ile Risâle baskısı arasındaki fark nedir?

Ahmed b. Ma'bed: Suûd Risâle baskısı, hadisin sahihliğine, zayıflığına hükmetmekle el-Meknezü'l-İslâmî baskısından ayrılıyor. Hâlbuki bu zor bir iş ve birçok hatanın olması mümkündür. Böyle yapıldığında, gelecek faydadan daha fazla karışıklık ve ihtilaf doğuyor. Bizim bu baskıda Allah'ın lutfu olarak gördüğümüz artımız ise, diğer el yazmalarda olan eksikliklerin giderilmesidir. Bu nüshalardaki eksiklikleri önceden gideren olmamıştır. Dolayısıyla bu yeni nüshalar diğer nüshalarda zikredilmeyen on iki yeni hadis ortaya çıkardı ve *Müsne'd*, Allah'a hamdolsun, şimdi baskı için son aşamaya geldi. Onu yayınladıktan sonra *Sünen-i Dârimi*, *Müsne'd-i Humeydî*, *Sünen-i Dârekutnî* ve Hâkim'in *Müstedrek*'ini içeren yeni bir merhaleye geçeceğiz.

Abdullah Aydınlı: Sünnet kitaplarının el yazmalarından henüz gün ışığı görmemiş, tahkikinin yapılmasını istediklerinizin en önemlileri hangileridir?

Ahmed b. Ma'bed: Birçok kitap gün yüzü görmemiş ve gerekli itina bulmamıştır. Eldeki kitapların çoğunun asılları mesabesinde hadis cüzleri gibi metin kitapları vardır. Meselâ Beyhâkî'nin *Sünen*'inin kaynakları olan kitaplar vardır, bunlar şimdiye kadar Beyhâkî'nin senedlerinde müracaat edilen el yazma emâlî kitapları olarak görülüyordu. İşte bunların bazı nüshaları bulunmaktadır ve tahkik edilmeyi beklemektedirler. Fakat bu kitapların çoğunu, el yazmaları mevcut olan şerh kitapları oluşturuyor. Örnek verecek olursak, İbn Raslân'ın Ebû Dâvûd'un *Sünen*'ine yapmış olduğu şerh ki, Ebû Dâvûd şerhlerinin en hacimli kabul edilir. Diğeri de İbn Hacer'in zamanında tamamlanan *eş-Şerhu'l-kâmil li's- Sünen*'dir. Onu Riyâd'da Usulû'd-dîn Fakültesi'ne önermiştim. Yaklaşık üçte ikisini tahkik ettiler -ki bu kitabın nüshaları Medine Mahmûdiye Kütüphanesi ve Türkiye'de bulunmaktadır- ve nüshaları tamamladılar. Tez olarak çalışılmak üzere hemen hemen diğer cüzler de kaydedildi. Fakat biz tahkik edilenlerin basılmasını temennî ederiz. Diğer şerh kitaplarına gelince, Buhârî şerhlerinden bir kısmı henüz basılmamıştır. Zerkeşi ile Burmâvî şerhleri bunlardandır. Yine diğer sünnet/hadis kitaplarından bir kısmının şerhleri de şimdiye kadar basılmamıştır. Yine İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'si, Kastallânî'nin *İrşâdu's-sâri*'si, Müslim'in *Şerhu'l-Übbî* ve *Şerhu's-Senûsî*'si basılmış ama tahkik edilmemiştir. Onlarda varolan metinler faydadan hali olmasa da hatalı sayılırlar. Keşke onlar, diğer nüshalarla yeniden düzeltilseler ve tevsik edilseler de kitaplar yeniden hayat bulsalar.

Abdullah Aydınlı: Birçok el yazması eser kültürel hırsızlığın rehini olarak batı kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu hazinelerden faydalanmanın yolu nedir?

Ahmed b. Ma'bed: Biz bu mübarek yolda yürümek için söz konusu kütüphanelerdeki el yazma eserlerin fihristlerinin çıkarılmasını tavsiye ederiz. Arap dünyasındaki fihristlerin yapılması kolaydır. Her ne kadar binlerce el yazma eser ihtiva eden Ezher Kütüphanesi'nin fihristleri henüz yayınlanmamış olsa da, bu yolda iyi bir aşama kat edilmiştir. Ancak asıl problem Arap dünyası dışındaki; Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Türkiye, Orta Asya İslâm ülkelerinde ve diğer yerlerdeki genel kütüphanelerin fihristlerindedir.

Bu el yazmalarının ciltlerle fihristleri var; ancak bu fihristlere yazılan el yazma eserlerle ilgili bilgiler kitabın Arapça ismi dışında, Almanca, Fransızca, İngilizce, ya da Latince yazılmıştır. İlim ve kültürü finanse eden birtakım vakıflar bu fihristlerin tercümesini yüklense ne hoş olur. Çünkü bu iş birçok kitabın hayat bulmasına imkan sağlayacaktır. Türkiye'deki fihristler de böyledir, bunların bir kısmı Türkçe bir kısmı Latince hazırlanmıştır. Onlar İstanbul dışındaki fihristleri bir araya getirme projesini yaptılar ve yaklaşık on cilt yayınladılar. İncelediğimde gördüm ki onlar da aynı yolu izlemişler. Yani onlar kitabın ismini Arapça, müellifin ismi ve diğer bilgileri Türkçe yazıyorlar. Özgürlüğüne kavuşan Rus cumhuriyetlerinde de hadis eserleri var. Bunlardan bazıları yanlış fihristlenmiş, diğer bir kısmı da hangi devlette ise o devletin

diliyle hazırlanmış. Bundan dolayı onların fihristlerini okuyan Arapların, istedikleri şeyi bulmaları zorlaşıyor. Özellikle zikredilen her kütüphanede müellifin ismi ve kitabın ismi bilinmiyor şeklinde kaydedilen kitaplar var. Şayet fihristler Arapçaya çevrilse, verilen örnek metinden hareketle kitabı tanıma imkânı olur.

Bahse konu el yazmalarını topladıktan sonra, ikinci adım olarak bu alanda yardımlaşmak geliyor. Kaydetmekte fayda var ki, Avrupa ülkeleri bu alanda yardımlaşıyorlar. Hatırladığım kadarıyla Riyâd Kral Fahd Kütüphanesi sorumluları Amerika Berinston Kütüphanesi'ndeki eserlerin çoğunu fotokopi ettiler. Bu eserlerin içinde varlığını bilmediğim el yazma eserler var. Yanı sıra Berinston Kütüphanesi'nin fihristini inceleyinceye kadar varlığını bilmediğim kitaplar vardı. Ancak bu kütüphanenin ihtiva ettiği bütün eserlerin henüz tam olarak fihristi çıkarılmamıştır. Bu fihristlerden şimdiye kadar bir cüz yabancı dilde yayınlandı. Ulaşmayı umduğumuz el yazma eserlerden biri *Sahih-i İbn Huzeyme*'nin eksik kısmı, diğeri de Suyûti'nin *ed-Dürri'l-mensûr*'unun aslı olan müsned tefsiridir. Bize ulaşan bilgiye göre bu eser Almanya'daki bazı kütüphanelerde var. Suyûti'nin bu eseri elde edilebilirse, *Tefsiru İbn Münzir*, *Tefsiru Abd İbn Humeyd* ve ancak üçte ikisi elde mevcut olan İbn Ebî Hâtim er-Râzî *Tefsir*'i gibi kayıp tefsirler gün yüzüne çıkmış olacak. Zira İbn Ebî Hâtim'in adı geçen tefsirinin üçte biri, diğer kitaplardan toplanarak basılmıştır. İbn Münzir'in *Tefsir*'inden Almanya'daki bir parçası dışında elde yok. O da geçen seneye kadar basılmamış ve el yazma idi. Suûd'daki bazı dostlar bu parçayı Almanya'dan aldıktan sonra yayınladılar, bu mevcut olan tek nüshadır.

Sonra üçüncü merhale gelir. Önce eseri belirli ilmi kaidelerle araştırmacılara sunmak ve hakemli ilmi komisyonlar vasıtasıyla basılmasını sağlamak.

Şimdi elimizde koruma, bâblandırma (konulandırma), geri kazanma ve üzerinde araştırma yapma konusunda şaşırtıcı imkânlar sunan bilgisayar gibi yeni teknikler var. Bu teknik imkânlarla bu kitapları kolay bir şekilde neşretmek ve en azından kaybolmaktan korumak mümkündür.

Abdullah Aydınlı: Şimdi, müsadenizle bir başka konuyu daha sormak istiyorum. Tarih ve ricâl ilmiyle uğraşanlar zamanın şartlarını da gözeterek, fikri istilanın tesiri ve Batı'nın saptırması olmadan, son asırların tarihini yazmak için bir usûl tesis edebilirler mi?

Ahmed b. Ma'bed: Şüphe yok ki, Allah'ın yardımıyla bu mümkündür. Ancak ben bunun sadece muâsırlar için olmasını istemiyorum. Çünkü biz biliyoruz ki, muhaddislerin kadîm tarihinde tedvin edilmeyen dönemler var ve el yazmaları ve semâ kayıtları yoluyla o tarihi çıkarmamız mümkündür. Örnek olarak İmâm Ahmed'in *Müsned*'inin Zâhiriyye nüshasındaki semâ kayıtlarını ehli ilimden biri çıkaracak olsa; bütün hocaları ve talebelerini kapsayan semâ kayıtlarından kitapların elimizde olmayan senetlerini çıkararak bir açığı kapa-

abilir. Yani İmâm Ahmed'in *Müsned*'inin Zâhiriyye nüshasındaki semâ kayıtlarıyla uzman birisi ilgilenip ondaki hocalar ve talebelerle ilgili çalışmayı tamamlasa önceki dönem hadisçilerinin tarihini ihtiva eden bir râviler kitabı ortaya çıkar. Araştırmacıların bakışları ve düşünceleri, Meselâ Beyhâkî, Hâkim ve Şerhu's-sünne müellifi Begâvî (ö. 506), Ziyâüddîn el-Makdisî'nin (ö. 600) senetlerine yönelse, bu semâ kayıtlarından bizim vâkıf olmadığımız son dönem senet zincirlerinin ortaya çıkması ne kadar güzel olur.

Muâsır muhaddislere gelince, onların tarihi bize ulaşan herhangi bir kaynaktan kaydedilebilir, hatta günlük gazetelerden bile. Çünkü bir kimse ölmenden onun öldüğüne dair yalan uydurulamaz. Akabindeki tahlil ve faydalanmaya gelince, o tahlili yapanın yeterliliği ve aynı zamanda nezaheti kadar olur. Çünkü biz muâsır muhaddislerde bu iki unsura; tarihi kayıta yeterlilik ve nezahete muhtacız. Nezahet de cerh ve ta'dilin ölçüsüdür. Şayet muâsır muhaddislerde bu ikisi toplanırsa Müslümanlar için daha çok faydalı olacaktır.

Abdullah Aydınlı: Henüz hakkıyla araştırılmamış ve daha fazla vakit ayrılarak araştırılmasını istediğiniz hadis ilmi konuları nelerdir?

Ahmed b. Ma'bed: Hadis ilimlerinde noksan olan taraf, usul kitaplarındaki istilahların asıl hadis kitaplarındaki vakiya uygulanmasıdır.

Örnek olarak, bizde Münker'in ve Şâzz'ın tarifleri verilerek bunlara bir yahut iki örnek zikredilmiştir. Hâlbuki biz bu tarifler için, uygulamada daha çok örneğe muhtacız. Şöyle denebilir: Rical kitapları münkerleri toplamıştır. İbn Adıyy'in *el-Kâmil*'i ve İmâm Zehebî'nin *Mizân* isimli kitabında olduğu gibi. Evet! Fakat bu toplama diğer bir ayıklamaya muhtaktır. Söz gelimi İbn Adıyy'in bir şahsın rivâyet ettiği hadislerle misal olarak zikrettiği hadisler arasında, münker olan da olmayan da var. Dolayısıyla okuyucu, râvinin hal tercemesinde zikredilen hadislerin her birini münkerlerden zannetmesin diye bunların ayırt edilmesi lazım. Şâzz hadis de böyle. Usûl kitaplarında bir ya da iki örnek verilmiş. Hâlbuki ile ve rivâyet kitaplarında bu tarifi uygulayabileceğimiz nice rivâyetler vardır. Fıkhu'l-hadis de böyle. Biz hadisleri çağdaş konulara göre tasnif etmek durumundayız. Bildiğim bazı hayır kuruluşları "hadis rivâyetleri, sahâbe ve tabiîn uygulamaları açısından İslâm iktisadi ve delilleri" gibi konularda cem ve tasnif yapıyorlar. Şüphesiz biz buna özellikle de mücadele edilmekte olan İslâm iktisadi konusunda muhtacız.

Yine eğitim alanında da buna muhtacız. Eğitim bilimlerinin sünnetten delilleri toplanıp güzel bir üslupla sunulsa, ayrıca çürük temeller üzerine esas kurmamak için, aynı metinlerin güvenilirlikleri ortaya konsa ne kadar güzel olur.

Abdullah Aydınlı: İlmi eserleriniz hakkında bilgi verebilir misiniz?

Benim ilmi eserlerimin az olduğu söylenebilir. Bunun sebeplerinden birisi, yüksek öğretimde araştırmacılara danışmanlık yapmamın ve onların yüksek

lisans ve doktora tezleri ile üst kadrolara atanma dosyalarını okuyup değerlendirmemin hayli zaman almasıdır. Zira bunlar da akademik sorumluluğumdur. Diğer bir sebep de, araştırma merkezlerinin yayımlamak istedikleri telif eserleri, tahkikleri, araştırma eserlerini ve makaleleri değerlendirme (hakemlik) meşguliyetlerimdir.

Bu meşguliyetlerime ilâveten İbn Seyyidinnâs'ın en-Nefhu's-şezî fi şerhi Câmiî't-Tirmizî kitabının tahkikini (Üç cildi neşredildi) gerçekleştirdim. Ayrıca Elfâz ve ibârâtü'l-cerh ve't-ta'dîl beyne'l-ifrâd ve't-tekrîr ve't-terkîb ve delâletü küllin minhâ alâ halî'r-râvî ve'l-mervî, Kitâbetü'l-hadîs fi ahdi'n-nebî sallallahu aleyhi ve sellem ve sahâbetihi ve eseruhâ fi hıfzî's-sünneti'n-nebeviyye, el-Hâsibu'l-âlî ve istihdâmâtuhu fi mecâli's-sünneti ve ulûmiha beyne'n-neş'eti ve't-tetavvur adlı eserlerim bulunmaktadır.

Abdullah Aydınlı: Son olarak bu güzel konuşmayı taçlandırarak ve hadis ilimleri ile uğraşacak talebelerinizi yönlendirecek güzel sözlerinizi alabilir miyiz?

Ahmed b. Ma'bed: Hadis ilmini sevenlere söylemek istediğim şey, özetle, sevgilerini sözle değil eylemle kanıtlamalarıdır. Bu eylem de doğruluk ve ihlâsla hadis ilmini öğrenmeye ve hadis ilimlerine fiili olarak hizmet etmeye çalışmaktır. Sonra tembellik etmeden ve az ile yetinmeyerek yapabileceği kadarını uygulamaktır. Çünkü Resûlullah (s.a.s) da söz ve ameliyle en güzel örnek idi.

Her şeyden önce onlara edeceğim nasihatlerin en önemlisi, niyetlerin de samimi olmasıdır. Bilindiği gibi, bu ümmetin sonu, başının kurtulduğu şeyle kurtulacaktır. İlk muhaddisler çalışmalarında Allah rızasını gözetirlerdi. Sünnetle amel ve ona hizmetin maddiyatla alakası olmamalıdır. Eğer karşılıksız olursa Allah'ın izniyle tam bir ecirle karşılık bulur. Şayet ihtiyaç duyarsa ihtiyacı kadar alır. Fakat bununla beraber ilim tahsilinden dolayı yardım edileceklerin en hayırlısı, Resûlullah'ın (s.a.s) dinini öğrenme peşinde olanlardır. Bundan dolayı sevabını Allah'tan beklemekle beraber, bu kimsenin saygınlığını koruyacak ve yüzüsu dökmesine mani olacak şeylerle ödüllendirilmesi lazımdır. Bu, el darlığı sebebiyle onun yanlış yollara gitmesini engelleyecektir. Zira ilim malla gelişir. Buna mukâbil ilim adamlarına niyette samimilik ve işlerinde Allah rızasını gözetmeden sonra, ilimle daimi surette bağlantılı olmalarını ve ilimde son noktaya geldiklerini düşünmemelerini tavsiye ederim. Çünkü insan bildiğini zannettiğinde câhil olmuştur. Almada ve vermede itidali tavsiye ederim. Bunlar Cenab-ı Allah'tan istediğimiz şeydir.

Allah amellerimizi rızasına uygun kılsın. Bu ümmeti başının kurtuluşa erdiği şeyle kurtuluşa erdirdi. O her şeye kadîrdir ve Allah Teâlâ, Efendimiz Muhammed'e de salat u selam eylesin.

Abdullah Aydınlı: Sayın hocam, Biz de bu temennî ve dualara iştirak ediyoruz. Hadis Tetkikleri Dergisi adına bizimle bu mülâkâtı yaptığınız için teşekkürlerimizi sunuyoruz. Cenâb-ı Allah sa'yinizi meşkûr, amelinizi makbûl eylesin.